

Přadka, Milan

K problematice komunistické mravní výchovy

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. I, Řada pedagogicko-psychologická. 1973, vol. 22, iss. 18, pp. [45]-64

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/112671>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MILAN PŘADKA

K PROBLEMATICE KOMUNISTICKÉ MRAVNÍ VÝCHOVY

Pedagogika rozvíjená na základech marxismu-leninismu věnovala od svého vzniku pozornost výchově mravních rysů nového socialistického člověka. Dálo se tak nejdříve v prvním socialistickém státě světa Sovětském svazu. Budování socialismu poskytovalo výchově nové morálky skutečné možnosti. Na druhé straně se toto budovatelské úsilí bez soustavného výchovného působení na občany vůbec a též na děti a mládež neobešlo. Přibližně třicet let byla teorie komunistické mravní výchovy pěstována a plodně rozvíjena v podstatě a především jen v Sovětském svazu. Vliv těchto myšlenek se zajisté projevuje i v jiných zemích světa, avšak školství je tam zcela v rukou buržoazního státu. Největší ohlas idejí komunistické výchovy v těchto zemích nacházíme v oblasti teorie u pokrokových autorů a ve výchovné praxi dětských a mládežnických organizací, které byly spjaty s dělnickým hnutím a komunistickými stranami.

Neustálý proces výchovy mladých generací ve stávajících socialistických státech vyžaduje další rozvíjení a prohlubování všech složek komunistické výchovy, mezi nimiž výchova mravní zaujímá přední místo.

I když se v této studii chceme zabývat pouze některými problémy komunistické mravní výchovy, neobejdeme se bez alespoň stručného přehledu této problematiky, jak se odráží v literatuře některých socialistických zemí, především však v literatuře sovětské a naší.

Mravní výchova je obsahovou složkou, neoddělitelnou součástí komunistické výchovy.

Obsah terminu komunistická výchova je odvozován z učení klasiků marxismu-leninismu.¹ Myšlenky o cíli a obsahu výchovy člověka budoucí socialistické a komunistické společnosti nacházíme v Manifestu Komunistické strany, v Anti-Dühringu a v dalších spisech Marxových a Engelsových. (Zde připomínáme např. článek Bedřicha Engelse O autoritě z roku 1873.)²

Marx a Engels formulují základní zákonitosti výchovy, její podmíněnost společenskými vztahy, její závislost na historickoekonomickém stupni vývoje společnosti. Výchova je jimi po prvé chápána jako jev historický a ve

¹ O tom viz např. také F. F. Korolev, V. I. Lenin i pedagogika, Pedagogika, Moskva 1971, kap. I, podkap. Vsestononnee razvitiije ličnosti, s. 44–56.

² B. Engels, O autoritě. Publ. v K. Marx, B. Engels, Vybrané spisy I, Svoboda, Praha 1950, s. 660–663.

třídní společnosti jev třídní. Materialistické chápání lidské osobnosti a jejího vývoje ukazuje na dialektický vztah mezi člověkem a přírodou nebo společností, na kterou působí. Lidé při svém aktivním působení na přírodu a společnost mění také sami sebe.³

Ruku v ruce s rozvíjením myšlenek o výchově rozvíjí se též marxistické učení o morálce. Na mnoha místech Marxova Kapitálu, tak jako v Engelsově Anti-Dühringu,⁴ v Manifestu Komunistické strany⁵ a jinde je morálka chápána jako jev historický a třídní.

Cílem výchovy v socialistické společnosti je utváření všestranně harmonicky rozvinuté osobnosti člověka. Avšak perspektiva člověka tak jak je vytyčována ve výchově, je vždy svázána s perspektivou a celkovým charakterem budoucí společnosti. Dosavadní společenské formace bránily všestrannému rozvoji lidské osobnosti, deformovaly lidskou osobnost následkem třídního rozvrstvení společnosti a dalších faktorů. Budoucí komunistická společnost počítá s působením morálky jako s důležitým faktorem. Je to morálka nového typu, která nemá obdoby v předcházejících společnostech. A z této morálky a z rysů budoucí společnosti je také odvozován cíl a obsah mravní výchovy, který je chápán jako součást celkového výchovného cíle. Mravní výchova se tak podílí na utváření všestranně rozvinuté osobnosti člověka.

Všestrannost, celostnost, komplexnost osobnosti není zajisté nutno či možno chápat tak, že člověk musí umět a znát všechno co znají a umějí jiní lidé. Při rozvoji vědeckém a technickém, který probíhá v současné socialistické společnosti by to ani nebylo možné.⁶ Jde spíše o to, aby člověk byl práv společenských vztahů a života ve společnosti nového typu. I když je přitom samozřejmé, že jeho obzor se neustále rozšiřuje v mnoha a mnoha oblastech odborných, kulturních, estetických a politických tak, jak tomu nebylo v žádném předcházejícím společenském řádu.⁷

Rozhodujícím je v tomto ohledu nové pojetí práce člověka. Je to chápání práce jako celostní činnosti, která tvoří součást smyslu života člověka, protože se v ní uplatňuje jeho tvořivost, jeho schopnosti a nadání. Je to práce konaná z jeho vlastní vnitřní iniciativy pro společnost.

Takovéto pojetí práce vede k odstraňování rozdílů mezi prací tělesnou a duševní, mezi prací výrobní a jinými pracovními činnostmi, které se uplatňují například v oblasti práce vědecké, v činnostech uměleckých a obecně kulturních, mezi prací řídicí a prací vykonávanou v rámci projektovaného a řízeného celku. Takovéto pojetí práce vede pak také k odstraňování pocíťovaného a dosud existujícího rozdílu mezi časem tráveným v zaměstnání a tzv. volným časem, tj. časem, s nímž volně jedinec disponuje.

Je zřetelné, že takovéto pojetí práce předpokládá celou řadu nových mravních postojů a vlastností, které jsou jednak podmínkou takového

³ O tom např.: N. I. Boldyrev, N. K. Gončarov, B. P. Jesipov, F. F. Korolev, Pedagogika, Prosvěščenije, Moskva 1968, s. 15–18.

⁴ B. Engels, Anti-Dühring, Svoboda, Praha 1949, s. 82–84 an.

⁵ K. Marx, B. Engels, Manifest komunistické strany, publ. v: K. Marx, B. Engels, Vybrané spisy I, Svoboda, Praha 1950, s. 38–47.

⁶ Filosofskij slovar, red. M. M. Rozental, IPL, Moskva 1972, s. 71; l. c. sub 3, s. 84–85.

⁷ K. Marx, B. Engels, Německá ideologie, Spisy 3, SNPL, Praha 1958, sv. I, s. 25–90.

postavení práce v životě člověka, jednak jsou důsledkem, který z takto pojímané práce vyplývá.

Socialistická škola připravuje harmonické a komplexní, všestranné rozvinutí lidské osobnosti už u dětí a mládeže tím, že realizuje mimo jiné i mravní výchovu v duchu komunistické morálky a že tak činí v co nejtěsnějším sepětím své výchovné činnosti se životem socialistické společnosti, s budováním socialismu.

Vazba mezi komunistickou morálkou, mravními rysy osobnosti člověka budoucího komunismus a jeho všestranným rozvojem je neobyčejně úzká a mnohostranná. Počáteční historickou formou komunistické morálky byla revoluční morálka dělnické třídy, která žila ještě v kapitalismu. Byla to morálka sloužící zájmům proletariátu v třídním boji s buržoazií. Tato morálka zároveň obsáhla všechny obecně lidské mravní normy vytvořené lidovými vrstvami v předcházejících dějinách bojů se sociálním i mravním útlakem. Proletariát vytvořil i vlastní mravní normy, které byly prověřeny historickou praxí jeho třídního boje. Jsou to především třídní solidarita, proletářský internacionalismus a kolektivismus, mravní normy a principy, které jsou nezbytné i v současné fázi vývoje socialistické společnosti.⁸

Avšak všestranný rozvoj osobnosti znamená též skutečnou svobodu osobnosti, neboť „Všeobecné rozšíření norem komunistické morálky, jednání člověka v souhlase s poznanou společenskou povinností, postupně učiní zbytečnými mnohé články zákonodárného i administrativního upravování vztahů mezi jedincem a společností, vyloučí všechny formy vnějšího přinucení a povede k upevnění skutečné svobody osobnosti“.⁹

Na konci 19. a na počátku 20. století pokračuje v tvůrčím rozvíjení marxistického pojetí výchovy Vladimír Iljič Lenin, který věnoval pozornost problémům školské politiky již v předrevolučním Rusku a bedlivě sledoval revoluční hnutí mezi mládeží a studenty. Základní myšlenky o funkci výchovy v nejširším slova smyslu i pro charakter budoucí společnosti jsou obsaženy v jeho Státu a revoluci.¹⁰ Pro mravní výchovu po revoluci má však rozhodující význam Leninova řeč na III. všeruském sjezdu Komunistického svazu mládeže Ruska v říjnu roku 1920.¹¹ Z celého bohatství Leninových myšlenek připomeňme zde slova o třídnosti morálky a o jejím významu v třídním boji po revoluci, o kázni a třídní solidaritě a o spojování výchovy nové morálky s denními úkoly výstavby socialismu.

Leninovy práce ovlivnily celý další vývoj sovětské pedagogiky i etiky, odrazilo se v teorii umění i ve skutečném výchovném působení uměleckých děl vzniklých po revoluci. Tak se postupně ve vývoji mladého sovětského státu formují požadavky na mravní profil člověka budoucího socialismu. Znovu je třeba připomenout, že však jak samotná výchova tak její teorie, a máme zde na mysli výchovu mravní, probíhá souběžně se všemi revolučními změnami v sovětské společnosti. Je to aktuální politická skutečnost, je to hrdinství sovětských lidí a mládeže na frontách v boji proti intervenci, je to jejich hrdinství pracovní. Mravní profil nového člověka těchto let

⁸ Podle l. c. sub 6, s. 255–256.

⁹ Podle l. c. sub 6, s. 256.

¹⁰ V. I. Lenin, Stát a revoluce, Svoboda, Praha 1949, s. 85, 91, 102.

¹¹ V. I. Lenin, Úkoly organizací mládeže, publ. v: V. I. Lenin o mládeži, MF, Praha 1956, s. 257–275.

a desetiletí se odráží v sovětské publicistice i umění, v literatuře a poezii. Dalo by se říci, že pedagogové i teoretikové pedagogiky jsou pouze součástí, byť významnou, celého tohoto společenského proudu, který uvedla do pohybu revoluce.

Marxisticko-leninské pojetí komunistické výchovy a tedy také mravní výchovy je rozvíjeno v prvních letech sovětského státu nevelkou skupinou pedagogů marxistů. Mezi ně patří především Naděžda Konstantinovna Krupská, Anatolij Vasiljevič Lunačarskij a M. V. Pokrovskij, k nimž později přibývají další.¹²

Podstatný vklad do oblasti komunistické výchovy přináší A. S. Makarenko, který vyšel z celkové zkušenosti socialistického státu a zobecnil své vlastní zkušenosti výchovné.

Komunistickou mravní výchovou se zabývají ve 30. a 40. letech přední sovětské teoretikové pedagogiky, z nichž jmenujeme alespoň N. I. Boldyreva, N. K. Gončarova a I. A. Kairova.

Události druhé světové války ukázaly, jaký je skutečný mravní profil sovětského občana. Hrdinství na frontách i v zázemí nebylo však jen hrdinstvím dospělých. Fadějevův román Mladá garda líčí vlastenectví Komsomolců a jejich povahové mravní rysy. Sovětské umění oslavilo hrdinské činy prostého sovětského člověka té doby a vrací se k této problematice dodnes.

S tímto obdobím je ovšem také spjat Michail Ivanovič Kalinin. Jeho myšlenky o komunistické morálce a o komunistické výchově vůbec, pronesené v řadě projevů k učitelům, komsomolcům a k mládeži obecně měly velký vliv na další rozvoj komunistické mravní výchovy.¹³

Marxistické a leninské ideje o výchově a o morálce působily i v Československu první republiky. Jejich propagátorem i uskutečňovatelem byla Komunistická strana Československa. Myšlenky o výchově mládeže v socialistickém duchu nezávislém na ideologii buržoazní školy nacházíme v článcích a projevech Klementa Gottwalda, Julia Fučíka a dalších osobností. Masově se uplatnil tento vliv po osvobození Československa Sovětskou armádou v roce 1945.

Rozhodný obrat však nastává až po Únoru 1948. Nástup k budování socialistického státu je provázen i u nás bojem na ideologické frontě a zápasem o výchovu dětí a mládeže v socialistickém duchu. Komunistická strana Československa si vždy byla vědoma nezbytnosti ideologického vyzbrojení mladé generace a její výchovy v duchu nové komunistické morálky. Tento zápas vedl jednak k celé řadě opatření ve školství, jednak k utvoření jednotné organizace dětí a mládeže. Usnesení předsednictva ÚV KSČ z 28. V. 1951 o učebnicích pro národní a střední školy datuje počátek období, v němž skutečně zvítězila marxistická ideologie v našem školství. V roce 1955 bylo přijato usnesení ÚV KSČ o dalším rozvoji všeobecně vzdělávací školy, v němž je celá jedna kapitola věnována výchovné práci, přičemž se zdůrazňuje, že výchova a tedy také socialistická mravní výchova se neuskutečňuje pouze a jen ve výchovném vyučování. Podobně obsahovalo cíle mravně výchovné také usnesení ÚV KSČ O těsném spojení školy se životem a O dalším rozvoji výchovy a vzdělání v ČSSR.

¹² O tom např. v 1. c. sub 1, s. 158 an.

¹³ M. I. Kalinin, Výbor z projevů a článků 1922–1945, Svoboda, Praha 1952.

Oporou socialistické výchovy byl Československý svaz mládeže, jímž prošly celé generace dnešních pracujících. Různé akce a školení v této organizaci seznamovaly členstvo s pokrokovým odkazem sovětské literatury a kultury. V rámci akce získání Fučíkova odznaku byl např. studován Leninův projev O úkolech organizací mládeže.¹⁴ Mladí lidé se účastnili velkých staveb socialismu a mnozí z nich prokázali skutečně socialistický vztah k práci a pracovním hrdinství.

Po roce 1945 se kvalitativně mění situace v tom smyslu, že vzniká světová socialistická soustava. Všechny státy, které začaly budovat socialismus řešily vedle základních problémů politických a ekonomických i problém lidského faktoru, postoj lidí k socialistickému zřízení, jeho získání pro zapojení do výstavby nového typu státu, při němž se jednak v masovém měřítku vytvářejí mravní postoje nové morálky, jednak probíhá boj s postoji a názory staré přežívající ideologie a morálky. Proto se věnuje pozornost problematice komunistické mravnosti a komunistické mravní výchovy ve všech lidově demokratických státech. Vychází jednak literatura o těchto otázkách, přeložena ze Sovětského svazu, jednak se vydávají práce domácích autorů. U nás jsou to některé práce např. N. I. Boldyreva (Mravní výchova dětí v rodině, Praha 1954), vycházejí spisy A. S. Makarenka, překládají se sovětské učebnice pedagogiky, které obsahují části věnované mravní výchově.

V roce 1957 je publikována naše první soustavná knižní práce zabývající se komunistickou mravní výchovou dětí a mládeže. Je to kniha Miroslava Cipra O mravní výchově mládeže,¹⁵ která se opírá o materiály z výzkumu, věnuje pozornost práci školy, ale i práci dětské a mládežnické organizace a v podstatě podává ucelený systém mravní výchovy. V letech 1957—1960 věnují pozornost problematice mravní výchovy i další autoři.¹⁶

Do roku 1960 publikují v Polsku o těchto otázkách autoři, kteří (vedle dalších) rozvíjejí problémy mravní výchovy pak i nadále: Bogdan Suchodolski a Miron Krawczyk.¹⁷

Zájem o problematiku leninsky chápaného rozvíjení komunistické morálky a mravní výchovy se zvyšuje v období před XXII. sjezdem KSSS. V březnu 1959 se konala v Leningradě konference pracovníků Akademie věd, učitelů vysokých a středních škol o marxisticko-leninské etice a komunistické výchově, jejich prostředcích a metodách, kde byl také přijat návrh osnov přednášek marxisticko-leninské etiky na vysokých školách. V roce 1960 vychází v Sovětském svazu sborník z této konference, který je rok nato vydán v českém překladu.¹⁸ Příspěvky A. G. Charčeva, M. Ch.

¹⁴ Vyšel např. v r. 1948 v nakladatelství Svoboda v edici Malá knihovna marxismu-leninismu pod názvem Vladimír I. Lenin k mládeži.

¹⁵ Miroslav Cipro, O mravní výchově mládeže, SPN, Praha 1957.

¹⁶ Např. Bohumil Kasl, Vybrané části z teorie výchovy, SPN, Praha 1957, vysokoškolský učební text; J. Vaňková, Mravná výchova v družinách mládeže, ve sb. Niektoré výchovno vzdělávacie otázky v družinách mládeže, Bratislava 1960; F. Omelka, Výchova mravních citů, SPN, Praha 1958.

¹⁷ Bogdan Suchodolski, Wychowanie moralno-spoleczne, Warszawa 1947; B. Suchodolski, Wspolczesne problemy wychowania moralnego, ve sb. Aktualne zagadnienia oswiaty i wychowania, Warszawa 1959, s. 137—160; Miron Krawczyk, Zasady wychowania moralnego, 2. vyd., Warszawa 1960.

¹⁸ Voprosy marksistsko-leninskoj etiki, Gospolitizdat, Moskva 1960, český překlad Otázky komunistické morálky, SNPL, Praha 1961.

Igitchanjana, L. M. Archangelského, Z. N. Němcovové, N. A. Suchanova, N. N. Petuchova a dalších se týkají přímo problematiky mravní výchovy.

V roce 1961 vychází v Moskvě sborník *O vospitanii učaščichsja v stranach socialismu*,¹⁹ který věnuje pozornost otázkám mravní výchovy a kniha V. A. Suhomlinského věnovaná čistě problematice komunistické mravní výchovy mládeže.²⁰ *Pedagogika* autorů Kairova, Gončarova, Zankova a Jesipova vychází v českém překladu v roce 1961 a zabývá se mravní výchovou jako součástí komunistické výchovy mladého pokolení.²¹ Do tohoto období spadá také práce Bogdana Suchdolského *O programu swieckiego wychowania moralnego*.²²

V československu vycházejí v roce 1961 tři sborníky věnované buď zcela nebo aspoň částečně problematice mravní výchovy. Je to na Slovensku sborník *Morálka a náboženstvo*,²³ Sborník příspěvků o práci v domovech mládeže,²⁴ v Praze vydává Výzkumný ústav pedagogický sborník věnovaný otázkám marxisticko-leninské etiky.²⁵

Rozhodujícím způsobem přispěl k řešení otázek komunistické morálky a výchovy XXII. sjezd KSSS v říjnu roku 1961, který zhodnotil funkci morálky a výchovy v současné fázi vývoje sovětské společnosti a formuloval základní principy komunistické morálky v *Morálním kodexu budovatele komunismu*, který byl také vtělen do programu strany.²⁶

Tématice komunistické mravní výchovy je v roce 1962 věnována v Sovětském svazu velká pozornost, kterou je možno sledovat jak v časopiseckých článkách, tak v publikacích knižních, ve sbornících vysokých škol, ale také v literatuře psychologické. Jmenujeme alespoň namátkou J. F. Svadkovského,²⁷ jehož kniha vyšla v roce 1964 ve slovenském překladu, A. G. Kovaleva,²⁸ I. A. Chljabiče,²⁹ články N. I. Boldyreva atd. — až po nejnovější učebnice pedagogiky, jako je *Pedagogika* I. T. Ogorodnikova z roku 1968³⁰ a téhož roku vydaná *Pedagogika* autorů N. I. Boldyreva, N. K. Gončarova, B. P. Jesipova a F. F. Koroleva.³¹

V Polské lidové republice na sebe upoutávají ve druhé polovině šedesátých let pozornost dva autoři, zabývající se mravní výchovou: je to Miron

¹⁹ Sborník *O vospitanii učaščichsja v stranach socialismu*, Gos. izd. pedagogičeskoj literatury, Moskva 1961, v něm na s. 5–31 je článek Miroslava Cipra *Nekotoryje voprosy nraŭstvennogo vospitanija učaščichsja v Čechoslovakii*.

²⁰ V. A. Suhomlinskij, *Formirovanije kommunističeskich ubeždenij molodogo pokolenija*, IAPN, Moskva 1961.

²¹ I. A. Kairov, N. K. Gončarov, L. V. Zankov, B. P. Jesipov, *Pedagogika*, SPN, Praha 1961.

²² B. Suchodolski, *O program swieckiego wychowania moralnego*, NK, Warszawa 1961.

²³ *Morálka a náboženstvo*, SNPL, Bratislava 1961.

²⁴ *Sborník príspevkov o práci v domoch mládeže*, SPN, Bratislava 1961.

²⁵ *Otázky marxisticko-leninské etiky*, VÚP, SPN, Praha 1961.

²⁶ *Program KSSS, XXII. sjezd KSSS, říjen 1961*, Praha, ÚV KSC, *Nová mysl*, zvláštní číslo 1961.

²⁷ J. F. Svadkovskij, *Nraŭstvennoje vospitanije detej*, IAPN, Moskva 1962, slovenský překlad *Mravná výchova dětí*, SPN, Bratislava 1964.

²⁸ A. G. Kovalev, *Psychológia osobnosti*, SPN, Bratislava 1967, pův. vydání 1965.

²⁹ I. A. Chljabič a kol., *Základy komunistické výchovy*, SPN, Praha 1963.

³⁰ I. T. Ogorodnikov, *Pedagogika, Prosvěščenije*, Moskva 1968.

³¹ N. I. Boldyrev, N. K. Gončarov, B. P. Jesipov, F. F. Korolev, *Pedagogika, Prosvěščenije*, Moskva 1968.

Krawczyk a jeho kniha *Metody wychowania moralnego* z roku 1965³² a Heliodor Muszyński se svými monografiemi o mravní výchově z r. 1964, 1965 a 1967.³³ Oba autoři by zasluhovali samostatnou pozornost, kterou jim však není možno věnovat v rámci této stati.

Vraťme se však zpátky k situaci v Československu po roce 1961.

I když nemůže být předmětem tohoto článku literatura o etice jako disciplíně filosofické, je třeba připomenout, že právě na konci let padesátých a v první polovině let šedesátých vychází v tomto oboru u nás řada publikací autorů našich i zahraničních, které podněcují také hlubší analýzy v problematice mravní výchovy jako disciplíně pedagogické.

Připomeňme zde alespoň syntetizující dílo Jiřiny Popelové *Etika*³⁴ a překlady knih A. F. Šiškina³⁵ a S. S. Utkina.³⁶

Chceme-li alespoň v neúplném nástinu přehlédnout knižní produkci šedesátých let věnovanou výlučně nebo alespoň částečně tématice mravní výchovy, bude vhodné rozlišit sborníky, které jsou věnovány i jiným oblastem pedagogiky, avšak obsahují některé práce o výchově mravní, sborníky věnované převážně nebo pouze teorii mravní výchovy, učebnice nebo vysokoškolské učební texty, které jsou zaměřeny na obecnou pedagogiku a zahrnují pasáže týkající se mravní výchovy a konečně vysokoškolské učební texty a knižní monografie věnované výlučně problematice mravní výchovy.

Do první uvedené skupiny patří např. sborník *Mládež a dnešek* (Bratislava 1962), dále sborník *Z teorie výchovy a vyučování*, který vyšel pod redakcí O. Chlupa v nakladatelství ČSAV v Praze v roce 1962, *Rozhovory s rodiči* (Bratislava 1968), redigovaný Ludovitem Bakošem. Sem patří ovšem i sborníky fakult a výzkumných ústavů, které zde není možno uvádět v celém výčtu.

Druhou skupinu tvoří sborníky věnované převážně komunistické mravní výchově. Sem by patřily *Základy komunistické výchovy* (Praha 1963) a dva sborníky vydané na Slovensku: v roce 1965 v Bratislavě sborník překladů článků autorů z SSSR, NDR a PLR *Štúdie o procese mravnej výchovy a taktéž v Bratislavě v r. 1967* vydaný sborník *Aktuálne otázky výchovy a vzdelávania v SSSR*, který obsahuje překlady vybraných článků z časopisu *Sovětská pedagogika* ročníků 1963 a 1965. Redaktorem prvního slovenského sborníku a autorem zasvěceného úvodu je Ludovít Bakoš, redaktorem druhého je Ján Kotoč, který také obstaral doslov knihy.

Dále jsou to publikace obecně pedagogického charakteru obsahující podstatné části věnované mravní výchově. Je to například *Pedagogika autorů Otakara Chlupa a Jaromíra Kopeckého*,³⁷ *Pedagogický slovník*³⁸ a *Teoria výchovy od Ludovíta Bakoše a kolektivu dalších autorů*.³⁹ V poslední jme-

³² M. Krawczyk, *Metody wychowania moralnego*, PZWS, Warszawa 1965.

³³ H. Muszyński, *Wychowanie moralne w zespole*, Warszawa 1964; H. Muszyński, *Podstawy wychowania społeczno-moralnego*, Warszawa 1967; H. Muszyński, *Teoretyczne problemy wychowania moralnego*, Warszawa 1965.

³⁴ J. Popelová, *Etika*, NČSAV, Praha 1962.

³⁵ A. F. Šiškin, *Z dějin etických učení*, Praha 1962.

³⁶ S. S. Utkin, *Marxistická etika*, Bratislava 1964.

³⁷ O. Chlup, J. Kopecký, *Pedagogika*, SPN, Praha 1965.

³⁸ *Pedagogický slovník*, 1. díl, SPN, Praha 1965, 2. díl, Praha 1967.

³⁹ L. Bakoš a kol., *Teória výchovy*, SPN, Bratislava 1968.

nované knize světonázorovou a mravní výchovu zevrubně zpracovali Rudolf Pravdík, Ludovít Bakoš, Ján Kotoč a další.

Konečně jsou to monografie věnované komunistické mravní výchově. Formou vysokoškolského učebního textu takovou vydal Jan Vaněk a vedle otázek obecných se zaměřil především na problematiku výchovných potíží v oblasti mravní a na jejich překonávání.⁴⁰

V roce 1964 vychází Nástin programu komunistické výchovy žáků základní devítileté školy,⁴¹ který navazoval na Návrh osnov výchovné práce z roku 1958, upravený v roce 1960. Ve své době přispěl značně ke konkretizaci cílů mravní výchovy v poukazech na spjatost mravní výchovy s osnovami i v námětech pro činnost žáků mimo vyučování.

Ve Státním pedagogickém nakladatelství v Bratislavě vycházejí pak tři obsáhlé knihy věnované pouze mravní výchově. V roce 1963 Mravná výchova I od Ondřeje Pavlíka a Jána Kotoče, v níž se autoři snaží vycházet ze široké báze socialistické etiky⁴² a k ní patřící Mravná výchova, zásady, metody, formy a prostriedky, připravená kolektivem VÚP Bratislava,⁴³ která jednak rozebírá základní kategorie teorie mravní výchovy, uvedené v názvu, jednak je aplikuje na jednotlivé věkové stupně žáků. V roce 1965 vychází tolik potřebná práce Olgy Holécyové, Mravná výchova v materskej škole.⁴⁴

Do uvedeného období spadají i práce dalších autorů, které jsou uvedeny v seznamu literatury za článkem.

Počátek sedmdesátých let přináší sborník referátů z konference Pracovní a morální výchova (red. J. Trajer)⁴⁵ a Pedagogika predškolského veku od Marie Bartuškové a kolektivu,⁴⁶ v níž partie o mravní výchově zpracovala O. Holécyová. Vycházejí také další vysokoškolské učební texty, věnované teorii mravní výchovy.⁴⁷

V Polsku na sebe upozorňuje v roce 1970 opět Heliodor Muszyński, který spolu s dalšími autory vydává knihu System wychowawczy szkoły podstawowej.⁴⁸

V roce 1971 vychází v Moskvě závažná kniha F. F. Koroleva V. I. Lenin i pedagogika.⁴⁹ F. F. Kozyrev redigoval sborník Rebjata rastut patriotami⁵⁰ zaměřený na výchovu k socialistickému vlastenectví a na výchovu brannou. Některé knihy sovětských autorů vycházejí u nás v překladu: S. Krapiven-

⁴⁰ J. Vaněk, Nárys teorie mravní výchovy, SPN, Praha 1968, učební texty vysokých škol, UP Olomouc, fakulta přírodovědecká.

⁴¹ M. Novotný a kol., VÚP Praha, Nástin programu komunistické výchovy žáků základní devítileté školy, SPN, Praha 1964.

⁴² O. Pavlík, J. Kotoč, Mravná výchova, SPN, Bratislava 1963.

⁴³ Kolektiv VÚP Bratislava, Mravná výchova, zásady, metody, formy a prostriedky, SPN, Bratislava 1967.

⁴⁴ O. Holécyová, Mravná výchova v materskej škole, SPN, Bratislava 1965.

⁴⁵ Pracovní a morální výchova, red. J. Trajer, VÚP, Praha 1970.

⁴⁶ M. Bartušková a kol., Pedagogika predškolského veku, SPN, Bratislava 1970.

⁴⁷ J. Pelikán, Úvod do teoretické problematiky mravní výchovy, SPN, Praha 1971; B. Rotterová, R. Sedlár, Vybrané kapitoly z teorie mravní výchovy, SPN, Praha 1970; M. Přadka, Úvod do teorie mravní výchovy, UJEP, Brno 1971. Všechny tři uvedené publikace jsou vysokoškolské učební texty.

⁴⁸ H. Muszyński a kol., System wychowawczy szkoły podstawowej, wyd. Poznańskie, Poznań 1970.

⁴⁹ F. F. Kololev, V. I. Lenin i pedagogika, Moskva 1971.

⁵⁰ Rebjata rastut patriotami, red. F. F. Kozyrev, Prosvěšćenije, Moskva 1971.

ského Revoluce a morálka,⁵¹ V. Smirnova Vlastenecká a internacionalistická výchova mládeže,⁵² Pedagogika autorů N. I. Boldyreva, N. K. Gončarova, B. P. Jesipova a F. F. Koroleva (Bratislava 1972)⁵³ a Pedagogika T. A. Iljinové.⁵⁴

*

Cíl komunistické společnosti, jak již bylo vzpomenuo, obsahuje také v sobě část mravní.

Samotným charakterem cíle, který vypracovali již klasikové marxismu-leninismu, vedle zásadně nového pojetí člověka v budoucí společnosti, čelí též socialistická pedagogika deformacím lidské osobnosti ve smyslu nebezpečí jejího jednostranného rozvoje na úkor jiných stránek osobnosti. Je to problém stejně živý v kapitalismu dnešním jako v kapitalismu 19. století. V tomto smyslu je v naší společnosti vytyčovaný cíl komunistické výchovy nejpokrokovější i dnes.⁵⁵

K tomuto cíli se přibližujeme v procesu komunistické výchovy. Chápeme tento proces jako jednotnou, celistvou, komplexní lidskou činnost, již se účastňují jednotlivci i kolektivy.

Komplexnost cíle komunistické výchovy vede při specifičtějších úvahách k dalšímu členění. Výsledkem takového členění jsou pak složky komunistické výchovy. V sovětské pedagogické literatuře odpovídá termínu složka termín „sostavnaja časť“.⁵⁶ Smysl obou termínů je týž, totiž součást něčeho složeného, komplexního.

Komplexnost komunistické výchovy je třeba mít na zřeteli, když hovoříme o některé z jejích složek. To má na mysli Ludovít Bakoš, když píše: „Jej delenie na jednotlivé zložky je vedecká abstrakcia, ktorá umožňuje hlbšie vedecky skúmať jednotlivé zložky, dôkladnejšie ich poznať, hlbšie prenikať do zákonitosti vývinu žiakov. Nikdy však nesmieme stratiť zo zreteľa ich jednotu a vzájomnú podmienenosť.“⁵⁷

Ve skutečnosti výchovného procesu obsahuje každá složka komunistické výchovy zpravidla i všechny složky ostatní, prolíná jimi a má na ně vliv. Tak je tomu i u mravní výchovy. Mravní aspekt provází výchovu rozumovou, pracovní a tělesnou. Velmi úzký vztah je mezi výchovou mravní a výchovou k vědeckému světovému názoru. I estetická výchova zpravidla velmi silně spolupůsobí při výchově mravní.

Termín složka je kategorie obsahová vycházející z kategorie cíle a na ni závislá. Je to jeden z aspektů cíle, je to jeho součást, která se ve výchově

⁵¹ S. Krapivenskij, Revoluce a morálka, Práce, Praha 1972.

⁵² V. Smirnov, Vlastenecká a internacionalistická výchova mládeže, Smena, Bratislava 1972.

⁵³ N. I. Boldyrev, N. K. Gončarov, B. P. Jesipov, F. F. Korolev, Pedagogika, SPN, Bratislava 1972.

⁵⁴ T. A. Iljinová, Pedagogika, SPN, Praha 1972; originál vyšel v nakladatelství Prosvěščenije v Moskvě v roce 1969.

⁵⁵ Viz např. F. F. Korolev, V. I. Lenin i pedagogika, Pedagogika, Moskva 1971, s. 44–56.

⁵⁶ Viz např. I. T. Ogorodnikov, Pedagogika, Prosvěščenije, Moskva 1968, s. 47 an.

⁵⁷ L. Bakoš a kol., Teória výchovy, SPN, Bratislava 1968, s. 59.

promítá do požadavků na určité v tomto směru zaměřené vlastnosti osobnosti vychovávaného jedince.⁵⁸

Obsah komunistické mravní výchovy je dán morálním kodexem budovatele komunismu, který byl přijat na XXII. sjezdu KSSS a vtělen do programu strany. Jak píše N. K. Gončarov: „Mravní principy uvedené v morálním kodexu odrážejí základní etické požadavky současné společnosti na lidi, kteří budují komunismus. Morální kodex pomáhá rodičům a pedagogům rozšířit a obohatit obsah mravní výchovy dětí a brát přitom v úvahu nové úkoly a podmínky. Škola zajišťuje, že žáci pochopí principy tohoto kodexu, vychovává oddanost věci komunismu, vědomí společenské povinnosti, lásku k socialistické vlasti, k socialistickým zemím, komunistický vztah k práci, kolektivismus a soudružství“.⁵⁹

Komunistická mravní výchova se opírá jako o svůj teoretický základ v této obsahové oblasti, o rozpracování těchto problémů, provedené marxistickou etikou.

V samotné teorii výchovy bývá pak obsah mravní výchovy dále členěn na tzv. složky mravní výchovy, které vyjadřují zaměření mravní výchovy k jednotlivým principům morálního kodexu. Zpravidla jsou uváděny v naší literatuře tyto:

- výchova ke komunistickému vztahu k práci a společenskému vlastnictví;
- výchova v duchu kolektivismu;
- výchova k socialistickému vlastenectví a proletářskému internaciona-
lismu;
- výchova k socialistickému humanismu.⁶⁰

Jindy bývá uváděna také výchova k vědeckému světovému názoru, spojená s vysokou uvědomělostí a oddaností věci socialismu. Současně však řada autorů rozlišuje výchovu světónázorovou (k níž přiřazuje výchovu ateistickou) od výchovy mravní.

Jakkoli však má výchova k vědeckému světovému názoru svá specifika v obsahu, které ji odlišují od výchovy mravní, přece jen mezi oběma existuje úzká souvislost. Už například v tom, že celá řada mravních principů se utvářela během boje proletariátu za své osvobození a ukázala se jako nezbytná pro vítězství dělnické třídy i pro budování komunismu. Je např. velmi úzký vztah mezi historickým materialismem a komunistickou morálkou především v oblasti jejího racionálního chápání. A naopak osvojení vědeckého světového názoru se nemůže obejít bez mravních postojů, které z něj vyplývají. Citujeme v této souvislosti N. K. Gončarova: „Výchova komunistické uvědomělosti, utváření celkového názoru, výchova komunistického vztahu k práci jsou nerozlučně spjaty s výchovou komunistické morálky. Jako není možné formování mravního ideálu bez pevného světového názoru, tak ani utváření světového názoru a výchova v duchu

⁵⁸ Dělení procesu výchovy na stránku obsahovou a procesualní bylo obsáhleji pojednáno ve vysokoškolském učebním textu M. Přadka, Úvod do teorie mravní výchovy, UJEP, Brno 1972.

⁵⁹ N. I. Boldyrev, N. K. Gončarov, B. P. Jesipov, F. F. Korolev, Pedagogika, Prosvěščenije, Moskva 1968, Kap. III., zpracovaná N. K. Gončarovem, s. 82.

⁶⁰ L. Bakoš a kol., Teória výchovy, SPN, Bratislava 1968, s. 62.

socialistického vlastenectví a proletářského internacionalismu není oddělitelná od výchovy vysokých mravních kvalit“.⁶¹

Složky komunistické mravní výchovy jako je vztah k práci a společenskému vlastnictví, kolektivismus, socialistické vlastenectví, proletářský internacionalismus a socialistický humanismus jsou historicky novými mravními kvalitami, které odlišují společnost socialistickou od společnosti buržoazní.⁶² Mravní rozvoj osobnosti znamená rozvoj ve všech těchto principech, přičemž je vytyčován třídní rozdíl mezi buržoazní a komunistickou morálkou.

Kolektivismus, vzájemná pomoc a solidarita mezi lidmi proniká v socialistické společnosti jak pracovním úsilím, tak vztahem k vlastnímu národu, ostatním socialistickým zemím a k Sovětskému svazu především, nachází svůj obraz i v konkrétních činech socialistického humanismu.

Socialistické vlastenectví a proletářský internacionalismus jsou navzájem neoddělitelné. Jsou to nejen principy komunistické morálky, ale současně rysy světového názoru a v socialistických státech zásady státní zahraniční i vnitřní politiky a ideologie. Výchova lásky a hrlosti na socialistickou vlast a citů přátelství a úcty k Sovětskému svazu, všem socialistickým zemím a pracujícím všech zemí světa, má u nás zvláštní důležitost po zkušenostech krizových let.⁶³

*

Mravní výchova působí na celou osobnost chovance. Proto se promítá obsah mravní výchovy do výchovy rozumové, citové i volní. Pak je cílem mravní výchovy též (a paralelně s obsahovým zaměřením na principy a normy komunistické morálky) výchova mravních návyků a zvyků, mravního vědomí, motivů a mravních citů, stejně jako výchova volních a charakterových vlastností.

Proto se přiřazuje ke složkám mravní výchovy také někdy výchova mravních vlastností osobnosti, která má tento záměr vyjádřit.

Tak Bolydrev a kol. ve své *Pedagogice* hovoří o výchově volních rysů charakteru a o výchově disciplíny a kultury chování,⁶⁴ Ogorodnikov o výchově uvědomělé disciplíny a o výchově komunistického vztahu k lidem.⁶⁵

Mravní výchova tedy působí jak na rozum, tak na cit, tak i na vůli člověka.

Hovoříme pak o vytváření mravního vědomí, které probíhá při mravním vzdělávání. Jakkoli jistě není možné morálku vychovat pouze či především vzděláváním v teorii morálky, je zvláště u starší mládeže tato činnost velmi důležitá.⁶⁶ Důležité je také vědecké zdůvodnění nové komunistické morál-

⁶¹ N. I. Bolydrev, N. K. Gončarov, B. P. Jesipov, F. F. Korolev, *Pedagogika, Prosveštění, Moskva 1968*, s. 81.

⁶² Viz např. F. F. Korolev, V. I. Lenin i pedagogika, *Pedagogika, Moskva 1971*, s. 198–207.

⁶³ M. Krpata, Proletářský internacionalismus a revoluční dělnické hnutí, *Nová mysl, na pomoc stranickému vzdělávání, seš. č. 1, březen 1971*, s. 33–41.

⁶⁴ N. I. Bolydrev, N. K. Gončarov, B. P. Jesipov, F. F. Korolev, *Pedagogika, Prosveštění, Moskva 1968*, kap. XIII, s. 349–365, kap. XIV, s. 366–387.

⁶⁵ I. T. Ogorodnikov, *Pedagogika, Prosveštění, Moskva 1968*, kap. IX, § 5, s. 121–124, kap. X, s. 125–131.

⁶⁶ K. Hlavoň, *Světový názor a morálka, sb. Aktuální úkoly světónázorové výchovy, Ideol. odd. JmKV KSČ, Brno 1972*, s. 43–50.

ky, její srovnání s morálkou kapitalistickou, atd., její projevy ve společnosti. To všechno jsou otázky, které třeba probírat zcela racionálně, ovšem při respektování věkových zvláštností.

Při mravních činech, při mravním jednání se uplatňuje vůle člověka. Avšak i opačně, cílem mravní výchovy je též výchova člověka volně silného, neboť vůle se pak uplatňuje jako předpoklad a součást řady mravních vlastností osobnosti jako je např. vytrvalost, houževnatost, sebekázeň, sebeovládání. Vůle se jistě cvičí při vytváření mravních návyků a zvyků, ale volní vlastnosti osobnosti se vytvářejí během celého procesu výchovy, ve škole, v rodině, při práci nejrůznějšího charakteru pokud je výchovně využita.

Jedním z cílů mravní výchovy je spojit mravně dobré s kladným citovým vztahem, mravně zlé s city zápornými. Každý mravně významný počin, jako každý čin vůbec, je provázen citovým vztahem člověka k němu. (Někteří autoři hovoří o postojích.)⁶⁷ Je příhodné, že polaritě mravního dobra a mravního zla odpovídá také potencionální polarita citová (city kladné a záporné). Jak čteme u S. L. Rubinštejna: „Chování člověka v sobě zahrnuje jako určující moment vztah k morálním normám. Nejpodstatnější je v něm společenský, ideologický, morální obsah. „Jednotkou“ chování je skutek (čin), tak jako jednotkou činnosti vůbec je konání (úkon). Skutkem v pravém slova smyslu je jen takové konání, v němž vedoucí význam má vědomý vztah člověka k druhým lidem, ke společnosti, k normám společenské morálky“ atd.⁶⁸

City a postoje ovšem souvisejí s motivy a potřebami. Je tedy také úkolem každé složky výchovy, tedy i výchovy mravní, vytvářet odpovídající potřeby hodnot, v tomto případě hodnot mravních. Z takovýchto potřeb pak vycházejí motivy a cíle činnosti osobnosti v mravní sféře, v oblasti sebevýchovy atd.

S otázkou citového vztahu souvisí také problém interiorizace, přijetí za své, vnitřního ztotožnění se s mravními cíli, s mravním ideálem, mravní hodnotou a normou. To, čemu říkáme jednání z přesvědčení je jistě cílem mravní výchovy. Avšak takové konání z přesvědčení je také výsledkem mnoha opakovaných činností tohoto mravního charakteru, které našly kladnou odezvu ve společnosti, v kolektivu nebo u vychovávajícího pedagoga. A opačně, činy mravně záporné se musely setkat s hodnocením záporným.

Je tedy v oblasti psychické cílem mravní výchovy naplnit všechny psychické děje obsahem komunistické morálky, vychovat člověka, který by měl potřebu žít v duchu komunistické morálky a který by současně prožíval hluboké vnitřní uspokojení z mravně kladných činů. Postoje, mravní rysy osobnosti a činy v duchu této morálky by se staly důležitou součástí smyslu jeho života.

Samotný pojem mravních rysů osobnosti pak bývá naplňován řadou konkrétních vlastností, které by měly být součástí charakteru socialistického člověka. Někteří autoři hovoří o základních rysech kladného charakteru a mezi ně řadí cílevědomost, důslednost, principiálnost (zásadovost), vytrva-

⁶⁷ S. L. Rubinštejn, *Základy obecné psychologie*. SPN, Praha 1964, s. 490–492, 569–573, 659–662.

⁶⁸ Tamtéž, s. 569.

lost, rozhodnost, houževnatost, statečnost a smélost, disciplinovanost, sebe-kázeň a sebeovládání, aktivnost a iniciativnost, skromnost a sebekritičnost.⁶⁹

I. T. Ogorodnikov zařazuje zčásti tyto vlastnosti pod výchovu komunistického vztahu k lidem a pak sem zahrnuje pozornost a taktnost v jednání s lidmi, upřímnost a pravdomluvnost, kolektivismus, soudružství a přátelství.⁷⁰

Samostatná pozornost je věnována obvykle výchově socialistické kázně, mravním otázkám vztahu mezi chlapci a dívkami (mužem a ženou) a návykům kulturního chování.

Problematika kázně prolíná hlavními složkami komunistické mravní výchovy vycházejícími z morálního kodexu. Nejčastěji bývá dáována do souvislosti s principem kolektivismu. Avšak stejně implicitně je obsažena v komunistickém vztahu k práci jako v principu socialistického vlastnictví a proletářského internacionalismu. Socialisticky pojatá kázeň je nutným předpokladem úspěšné činnosti ve všech oborech kolektivní a organizované lidské činnosti a prolíná tak všemi složkami komunistické výchovy. Hovoří se pak o různých formách kázně — o kázni pracovní (a sem patří i kázeň školní), o kázni vojenské, o kázni (disciplíně) stranické a svazácké i o sebekázni, vztahuje-li se k vlastní osobě jednotlivce.

V. I. Lenin v mnoha svých pracích pojednává o kázni především ve smyslu sjednocení se s určitou myšlenkou a s určitými postupy při organizované a kolektivní činnosti. To je ovšem nová podoba kázně v socialistické společnosti, která je založena na výchově, přesvědčování a je to kázeň uvědomělá a dobrovolná. Neboť i předcházející společensko historické formace vyžadovaly kázeň, avšak ve feudalismu to byla kázeň založená především na mimoekonomickém donucení, za kapitalismu k tomu přistupovaly prostředky ekonomické. Pracovní kázeň byla např. vynucována hrozbou nezaměstnanosti a hladu.

Ve svém projevu na III. všeruském sjezdu komunistického svazu mládeže Ruska řekl V. I. Lenin: „Místo starého cepování, které bylo prováděno v buržoazní společnosti proti vůli většiny, zavádíme uvědomělou kázeň dělníků a rolníků, kteří s nenávistí ke staré společnosti spojují rozhodnost, dovednost a odhodlanost sjednotit a zorganizovat síly pro tento boj, abychom z vůle miliónů a stamiliónů roztržštěných, rozptýleně žijících lidí, roztroušených po celé nesmírné zemi, vytvořili vůli jednotnou, neboť bez této jednotné vůle budeme nevyhnutelně poraženi. Bez této semknutosti, bez této uvědomělé kázně dělníků a rolníků bude naše země ztracena. Bez toho nedokážeme zvítězit nad kapitalisty a statkáři celého světa. Neupevníme ani základ, nemluvě o tom, že bychom na tomto základu vybudovali novou, komunistickou společnost.“⁷¹ A na jiném místě téhož projevu k tomu dodává: „Když nám vykládají o morálce, říkáme: pro komunistu je celá morálka v této jednotné solidární kázni a v uvědoměném masovém boji proti vykořisťovatelům.“⁷²

⁶⁹ N. I. Boldyrev, N. K. Gončarov, B. P. Jesipov, F. F. Korolev, *Pedagogika, Prosvěščenije*, Moskva 1968, s. 349–365, 383–387.

⁷⁰ I. T. Ogorodnikov, *Pedagogika, Prosvěščenije*, Moskva 1968, kap. X, s. 125–131.

⁷¹ V. I. Lenin, *Úkoly organizací mládeže*, ve sb. V. I. Lenin O mládeži, MF, Praha 1956, s. 262–263.

⁷² Tamtéž, s. 269.

Stejný význam morální a politický uděluje kázni A. S. Makarenko, když mj. píše: „Kázeň se nemá chápat jen jako prostředek výchovy, kázeň je výsledek výchovného procesu, především výsledek všeho úsilí samého kolektivu chovanců, projevující se ve všech oborech života: ve výrobním, osobním, školním, kulturním.

Kázeň v naší společnosti je jevem mravním a politickým. Ve staré společnosti nikdo nepovažoval neukázněného člověka za člověka nemravného.

Nekázeň, neukázněný člověk v naší společnosti je člověk vystupující proti společnosti a my ho posuzujeme nejenom z hlediska vnějšího technického pohodlí, ale i z hlediska politického a mravního. Takto musí nezbytně chápat kázeň každý pedagog a každý chovanec.⁷³

Makarenko na mnoha dalších místech pojednává o kázni a jejích konkrétních projevech: dochvilnosti, dodržování pracovní doby, věcnosti v jednání, atd. atd. Podstatné je, že patří k mravním povinnostem nejen kázeň dodržovat, ale ji také vyžadovat. Proto je v socialistické a především sovětské pedagogice výchova ke kázni stále rozpracovávána a zařazována mezi cíle komunistické výchovy.⁷⁴ Úkolem socialistické školy pak je vytvořit všechny předpoklady k tomu, aby člověk, který nastoupí do života, byl s to vyhovět požadavkům kázně v tom konkrétním pracovním a občanském prostředí, v němž bude žít. Je konečně známo, že uvědomělé kázně je zapotřebí stejně tak i v soukromém a rodinném životě člověka.

Jedním z cílů mravní výchovy je také vypěstování správných vztahů mezi oběma pohlavími. Tento cíl se dělí tak jako všechny dílčí cíle mravní výchovy na cíle jednotlivých časových etap v závislosti na věku vychovávaných.

Na nižších stupních škol půjde o dobrý vzájemný vztah mezi chlapci a děvčaty při společných činnostech ve škole i mimo vyučování, o odstranění někdy vznikající řevnivosti, či překonávání izolovanosti jedněch od druhých. Půjde o výchovu úcty k dívkám a ženám vůbec, o výchování pocitu povinnosti pomáhat děvčatům, atd.

Specifické úkoly bude mít tato výchova na středních a vyšších školách, kdy vznikají první citové vztahy mezi chlapci a děvčaty. V mravní výchově půjde o to zdůraznit, že tento složitý komplex vztahů mezi chlapcem a dívkou a později mezi mužem a ženou má svou morální stránku, kterou tických zemí. U našich autorů se mnohdy v souvislosti s mravní výchovou k manželskému životu a rodičovství. Všechny tyto úkoly jsou zahrnovány do mravní výchovy v pedagogice sovětské⁷⁵ i v pedagogice jiných socialistických zemí. U našich autorů se mnohdy v souvislosti s mravní výchovou ještě o této oblasti nemluví a vyčleňuje se zvlášť do tzv. výchovy k manželství a rodičovství.

S celou řadou předchozích cílů pak souvisí úkol naučit děti a mládež návykům kulturního chování. To vyplývá z výchovy kolektivismu, humanismu, disciplinovanosti. Vztahy mezi mužem a ženou, mezi mladšími a staršími, mezi přáteli atd. se vždy projevují určitým způsobem přiměre-

⁷³ A. S. Makarenko, Spisy 5, SPN, Praha 1954, Metodika a organizace výchovného procesu, s. 27.

⁷⁴ Viz např. l. c. sub 69, s. 369, l. c. sub 70, s. 121 a násl.

⁷⁵ Viz např. l. c. sub 69, s. 302–304; A. F. Šiškin, Osnovy marksistskoj etiki, Moskva 1961, kap. IX, s. 352–381 a jinde.

ného kultivovaného chování a vystupování. Podstatné ovšem je, aby tímto chováním byl dáván najevo vnitřní vztah člověka k člověku, který směřuje k společensky závažnému cíli, aby nešlo o prázdnou formu, která má pouze zakrýt mravní prázdnotu. Nejde zde ovšem pouze o určité naučené a nacvičené akty chování a vystupování. Neoddělitelnou je i kultura jazyka a vyjadřování a spadá sem i globálně řečeno úprava zevnějšku. Do značné míry v tomto bodě se stýká oblast výchovy mravní a estetické. I tato část mravní výchovy působí na celou osobnost chovance, byť oblast volní zde bývá zdůrazňována a celý tento komplex úzce souvisí také s výchovou disciplinovanosti.

Oblast výchovy kázně, návyků mravního chování i vztahů mezi mužem a ženou je v naší současnosti stále ještě v období zápasu mezi minulým a současným, socialistickým chápáním těchto problémů a bude vyžadovat ještě nemalého úsilí, než se zcela prosadí myšlenky komunistické morálky. Nejde jen o oblast školní a internátní výchovy. Jde též o ovlivnění rodičů a mnohdy i generací rodičů rodičů, které se na výchově našich dětí podílejí. V oblasti kázně například ještě někdy přezívají zástupci na kázeň jako prostředek výchovy ke křesťanské pobožnosti na straně jedné, na straně druhé se současně setkáváme s maloburžoazně anarchizujícími názory, jako by bylo nesprávné omezovat mládež, zvláště v pubertě a postpubertě, v jejím takzvaném svobodném projevu a které se projevují i v nezdravém tolerování excesů v chování, oblékání a úpravy mladých lidí. Podobné názorové kolísání lze sledovat též v oblasti vztahu mezi mužem a ženou i jinde. Nelze zde zanedbat ani pronikání vlivů ze současného buržoazního světa, které lze pozorovat zvláště mezi starší mládeží. Na všechny tyto faktory musí být mravní výchova připravena a musí jim umět včas čelit. Zde však již nepůjde pouze o mravní výchovu dětí a mládeže, ale též o působení na dospělé ve všech sférách, které mohou jejich prostřednictvím výchovně ovlivnit také děti a mládež.

*

Uvedená studie se zabývala vedle stručného přehledu historického především cíli a obsahem komunistické mravní výchovy. Nedotkla se tedy složité pedagogické problematiky procesu mravní výchovy. Řekli jsme již, že mravní výchova prolíná všemi složkami komunistické výchovy a tak tvoří součást tohoto komplexního jevu. Mravní výchova je však také proces, který trvá po celý život člověka. Je jistě diferencována podle věku člověka. Cíle jednotlivých etap výchovného procesu mohou zdůrazňovat tu nebo onu obsahovou složku mravní výchovy. Avšak hlavní cíl mravní výchovy v socialistické společnosti zůstává i v těchto etapách týž.

Úspěch mravní výchovy je podmíněn jednotným působením všech výchovných činitelů. Tedy nejen školy a rodiny, ale též všech ostatních prostředí, v nichž se člověk pohybuje, pracuje, žije, odpočívá. I těch prostředí, která vytvářejí instituce kulturní a umělecké, masové sdělovací prostředky, masové organizace. Je jednou z předností socialistického zřízení, že je s to takovoto jednotné působení na děti, mládež i dospělé zajistit.

Období po XIV. sjezdu KSČ znamená také na úseku výchovy dětí, mládeže i dospělých zesílené působení v duchu vědeckého světového názoru a komunistické morálky. Otázkami komunistické morálky se zabýval mj.

i ÚV KSČ na svém zasedání v říjnu 1972, jehož výsledky hluboce ovlivnily práci školských a vůbec výchovných institucí a organizací. To vše dokazuje, jaká důležitost je přikládána mravní výchově člověka v současné etapě budování socialismu.

SEZNAM LITERATURY

- G. Akmambetov, Problémy mravstvennogo razvitiija ličnosti. Nauka, Alma-Ata 1971.
- Aktuálne otázky výchovy a vzdelávania v SSSR. SNP, Bratislava 1967.
- Aktuálne zagadnienia oswiaty i wychowania. Warszawa 1959.
- J. P. Azarov, Masterstvo vospitatelja. Prosveščeniije, Moskva 1971.
- L. Bakoš a kol., Problémy rodinnej výchovy. SPN, Bratislava 1968.
- L. Bakoš a kol., Teória výchovy. SPN, Bratislava 1968.
- G. Bandzeladze, Etika, Opyt izloženiija sistemy marksistskoj etiki, Tbilisi 1970.
- M. Bartušková a kol., Pedagogika predškólného veku. SPN, Bratislava 1970.
- Hans Boeck, Zur marxistischen Ethik und sozialistischen Moral, Akademie-Verlag, Berlin 1959.
- O. S. Bogdanova, R. G. Gurova, V. I. Petrova, Zaujatija s učaščimisja po kulture povedeniija. Učpedgiz, Moskva 1961.
- N. I. Boldyrev, M. I. Kalinin o komunistické výchově. Slovanské nakladatelství, Praha 1951.
- N. I. Boldyrev, M. I. Kalinin o vospitanii kommunističeskoj morali. Znanije, Moskva 1962.
- N. I. Boldyrev, M. I. Kalinin o vospitanii kommunističeskoj morali. Stenogramm publičnoj lekcii, Moskva 1951.
- N. I. Boldyrev, Mravní výchova dětí v rodině. SPN, Praha 1954.
- N. I. Boldyrev, Otázky výchovy komunistické mravnosti. SPN, Praha 1953.
- N. I. Boldyrev, Vytváření sovětského patriotizma u školníkov. Pravda, Moskva 1949.
- N. I. Boldyrev, Význam příkladu ve výchově dětí. SPN, Praha 1951.
- N. I. Boldyrev, N. K. Gončarov, B. P. Jesipov, F. F. Korolev, Pedagogika. Prosveščeniije, Moskva 1968.
- N. I. Boldyrev, N. K. Gončarov, B. P. Jesipov, F. F. Korolev, Pedagogika. SPN, Bratislava 1972.
- W. Bretschneider, Pohlavná výchova včas a správně. Bratislava 1962.
- J. Brtka, Metodika výchovy uvedomelej disciplíny. SPN, Bratislava 1959.
- Miroslav Cipro, O dětské neposlušnosti. SZN, Praha 1957.
- Miroslav Cipro, O mravní výchově mládeže. SPN, Praha 1957.
- Miroslav Cipro, Proč se děti bojí. SPN, Praha 1962.
- Miroslav Cipro, Vychováváme pro komunismus. SPN, Praha 1964.
- O. G. Drobnickij, I. C. Kon, kol., Kratkij slovar po etike. IPL, Moskva 1965.
- Z. Dvořáková, Vytváření návyků ukázněného chování na začátku prvního ročníku. SPN, Praha 1959.
- Bedřich Engels, Anti-Dühring. Svoboda, Praha 1949.
- Jindřich Filippec, Radovan Richta, Vědeckotechnická revoluce a socialismus. Svoboda, Praha 1972.
- Filosofovskij slovar, red. M. M. Rozental, IPL, Moskva 1972.
- E. A. Flerina, Pedagogika předškólního věku. Praha 1950.
- František Frenclovský, Otázky výchovy k vědeckému světovému názoru a k vědeckému ateismu ve škole. SPN, Praha 1960.
- František Frenclovský, Světónázorová výchova mládeže v socialistické škole. VÚP, Praha 1970.
- G. Gak, Otázky etiky v marxisticko-leninském světónáhľade. Bratislava 1950.
- L. J. Gordin, Pooščreniija i nakazaniija v vospitanii detej. Pedagogika, Moskva 1971.
- Klement Gottwald mládeži. MF, Praha 1954.

- Klement Gottwald, O kultuře a úkolech inteligence v budování socialismu. SNPL, Praha 1954.
- J. Grác, Kapitoly o výchovné práci v dětských domovech. Bratislava 1959.
- A. A. Gusejnov, kol., Vyššíje cennosti. Molodaja gvardija, Moskva 1971.
- J. Herbolt, J. Metlička, O komunistické výchově mladé generace. SNPL, Praha 1959.
- Olga Holécyová, Mravná výchova v materskej škole. SPN, Bratislava 1965.
- I. A. Chljabič a kol., Základy komunistické výchovy. SPN, Praha 1963.
- Otokar Chlup, Cesta k socialistické škole. SPN, Praha 1965.
- Otokar Chlup, Jaromír Kopecký, Pedagogika. SPN, Praha 1963.
- T. A. Iljina, Pedagogika. Prosvětenije, Moskva 1969.
- Inhalt und Methoden der sittlichen Erziehung. Volk u. Wissen, Berlin 1954.
- A. Jurovský, Dieťa a disciplína. SAV, Bratislava 1955.
- A. Jurovský, Kultúrny vývin mládeže. SPN, Bratislava 1965.
- E. Kadlecová, Socialistické vlastenectví. SNPL, Praha 1957.
- I. A. Kairov, N. K. Gončarov, L. V. Zankov, B. P. Jesipov, Pedagogika. SPN, Praha 1961.
- Michal Kalinin, Morální profil sovětského lidu. Svoboda, Praha 1945.
- M. I. Kalinin, O komunistické výchově. MF, Praha 1952.
- M. I. Kalinin, O komunistické výchově a vyučování. SPN, Praha 1952.
- M. I. Kalinin, Výbor z projevů a článků 1922–1945. Svoboda, Praha 1952.
- J. S. Kamenogradskij, Vospitanije čestnosti i pravdivosti u detej. Moskva 1955.
- Bohumil Kasl, Vybrané části z teorie výchovy, otázky mravní výchovy z hlediska vztahu k práci. SPN, Praha 1957.
- J. Knotek, O komunistické výchově v období XXIV. sjezdu KSSS. Osvětový ústav, Praha 1971.
- Kolektiv VÚP Bratislava, Mravná výchova, zásady, metody, formy a prostriedky, SPN, Bratislava 1967.
- Komunisté o výchově. SPN, Praha 1959.
- Komunističeskoje vospitanije v sovětskoj škole. IAPN, Moskva 1950.
- Komunistická morálka a výchova nového člověka. (Zatímní učební text občanské nauky pro školy 2. cyklu.) SPN, Praha 1971.
- Komunistická výchova mládeže. Osvětový ústav, Bratislava 1960.
- Komunistické výchova v sovětské škole. SPN, Praha 1953.
- I. Kon, Sociologija ličnosti. Moskva 1966.
- F. F. Korolev, V. I. Lenin i pedagogika. Pedagogika, Moskva 1971.
- J. A. Korolev, Semja, gosudarstvo, občestvo. Juridičeskaja literatura, Moskva 1971.
- J. Kotoč a kol., Mravná výchova II. SPN, Bratislava 1963.
- A. Kozel a kol., O podstatě výchovného procesu. SPN, Praha 1965.
- F. Kozel, K materialistickému pojetí výchovy. SPN, Praha 1966.
- F. F. Kozyrev, Rebjata rastut patriotami. Prosvětenije, Moskva 1971.
- S. Krapivenskij, Revoluce a morálka. Práce, Praha 1972.
- Miron Krawczyk, Metody wychowania moralnego. PZWS, Warszawa 1965.
- Miron Krawczyk, Zasady wychowania moralnego. PZWS, Warszawa 1960.
- N. K. Krupskaja, O sebvýchově mladého člověka. SPN, Bratislava 1966.
- Jozef Kuric, O sebvýchově mladého člověka. SPN, Bratislava 1966.
- V. I. Lenin, K mládeži. Svoboda, Praha 1948.
- V. I. Lenin, O mládeži. MF, Praha 1956.
- V. I. Lenin, O mládeži. Molodaja gvardija, Moskva 1954.
- V. I. Lenin, Stát a revoluce. Svoboda, Praha 1949.
- A. S. Makarenko, Spisy V. SPN, Praha 1954.
- Karel Marx, Bedřich Engels, Vybrané spisy I. Svoboda, Praha 1950.
- Karel Marx, Bedřich Engels, Spisy 3. SNPL, Praha 1958.
- Mládež a dnešok. Bratislava 1962.
- Morálka a náboženstvo. SVPL, Bratislava 1961.
- Moralne idealy i rzeczywistość. PZWS, Warszawa 1971.
- Heliodor Muszyński, Podstawy wychowania społeczno-moralnego. PZWS, Warszawa 1967.
- Heliodor Muszyński, Rodzina-moralność-wychowanie. NK, Warszawa 1971.

- Heliodor Muszyński, Teoretyczne problemy wychowania moralnego. PZWS, Warszawa 1965.
- Heliodor Muszyński, Wychowanie moralne w zespole. Warszawa 1964.
- Heliodor Muszyński a kol., System wychowawczy szkoły podstawowej. Wyd. Poznanskie, Poznań 1970.
- Nástin programu komunistické výchovy. SPN, Praha 1964.
- Miroslav Novotný a kol., VÚP Praha, Nástin programu komunistické výchovy žáků základní devítileté školy. SPN, Praha 1964.
- Odkaz Klementa Gottwalda. JmKV KSC, Brno 1971.
- I. T. Ogorodnikov a kol., Pedagogika. Prosvětenije, Moskva 1968.
- O hlavních úkolech ideologické práce po XIV. sjezdu KSC, zpráva přednesená s. Vasilem Bilakem na zasedání ÚV KSC dne 26. října 1972. Rudé právo, 30. X. 1972.
- O komunistické výchově. SPN, Praha 1953.
- F. Omelka, Výchova mravních citů. Praha 1958.
- Maria Ossowska, Socjologia moralności. PWN, Warszawa 1969.
- Otázky komunistické morálky. SNPL, Praha 1961.
- Otázky komunistické výchovy. Osveta, Bratislava 1962.
- Otázky marxisticko-leninské etiky. VÚP, SPN, Praha 1961.
- O vospitanii učaščichsja v stranach socializma. GUPI, Moskva 1961.
- Ondrej Pavlík, Mravná výchova I. SPN, Bratislava 1963.
- Pedagogický slovník, 1. díl. SPN, Praha 1965.
- Pedagogický slovník, 2. díl. SPN, Praha 1967.
- J. Pelikán, Úvod do teoretické problematiky mravní výchovy. SPN, Praha 1971.
- A. K. Petrov, Výchova dětí k čestnosti a pravdomluvnosti. SPN, Praha 1951.
- Jiřina Popelová, Etika. NČSAV, Praha 1962.
- Pracovní a morální výchova (referáty z konference, red. Trajer). VÚP, Praha 1970.
- R. Pravdík a kol., Výchova k vedeckému svetonázoru v škole. SPN, Bratislava 1960.
- Problemy etiki. Nauka, Moskva 1964.
- Program KSSS, XXII. sjezd KSSS. Říjen 1961, ÚV KSC, Praha. Nová mysl, zvláštní číslo 1961.
- Program výchovné práce v jeslích a mateřských školách. SPN, Praha 1967.
- G. S. Protozov, O skromnosti i prostote. Moskva 1963.
- Milan Přadka, Úvod do teorie mravní výchovy. UJEP, Brno 1971.
- R. Rejman a kol., Vzpomínky československých komsomolců. MF, Praha 1971.
- Božena Rotterová, Richard Sedlář, Vybrané kapitoly z teorie mravní výchovy. SPN, Praha 1970.
- Rozhovory s rodiči. SPN, Bratislava 1964.
- S. L. Rubinštejn, Základy obecné psychologie. SPN, Praha 1964.
- M. Rusnáčková a kol., Výchovná práce v jasliach a v mateřských školách. SPN, Bratislava 1963.
- H. Růžičková a kol., Výchova k socialistickému poměru k práci na mateřské škole. SPN, Praha 1952.
- Sborník pedagogické fakulty Trnava. Sv. VII, Bratislava 1966.
- Sborník pedagogického institutu v Bánskej Bystrici. Sv. 3, Bratislava 1964.
- Sborník příspěvků o práci v domovech mládeže. Bratislava 1961.
- J. Sedláček, O výchově dětí k skromnosti. SPN, Praha 1958.
- R. Sedlář, Úloha práce ve výchově. Praha 1963.
- V. I. Selivanov, Výchova zákovy vůle. SPN, Praha 1952.
- A. Sirácky, Kultura a mravnost. SAVU, Bratislava 1949.
- T. Slouka, Komunistická stranickost vo výchove. Bratislava 1962.
- V. Smirnov, Vlastenecká a internacionalistická výchova mládeže. Smena, Bratislava 1972.
- Sozialistische Moraz, Dietz Verlag, Berlin 1963.
- B. Suchodolski, Filisofie a pedagogika. SPN, Praha 1966.
- B. Suchodolski, O program swieckiego wychowania moralnego. NK, Warszawa 1961.
- B. Suchodolski, Wychowanie dla przysłości. Warszawa 1961.
- B. Suchodolski, Wychowanie moralno-spoleczne. NK, Warszawa 1947.
- V. A. Suhomlinskij, Formirovanie kommunističeskich ubežděníj molodogo pokolenija. IAPN, Moskva 1961.

- V. A. Suchomlinskij, *Vospitanije ličnosti v sovětskoj škole*. Kijev 1965.
 I. F. Svadkovskij, *Mravná výchova dětí*. SPN, Bratislava 1964.
 I. F. Svadkovskij, *Mravstvennoje vospitanie detej*. IAPN, Moskva 1962.
 G. I. Ščukinoj red., *Pedagogika, Prosveščenije*, Moskva 1966.
 A. F. Šiškin, *Osnovy marksistskoj etiki*. Moskva 1961.
 A. F. Šiškin, *Z dějin etických učení*. Praha 1962.
 A. F. Šiškin, K. A. Švarcman, *XX. vek i moralnyje cennosti čelovečestva*. Moskva 1968.
 N. F. Sitov, *Socialističeskij internacionalizm i patriotizm*, Politizdat, Moskva 1971.
Študie o procese mravněj výchovy. SPN, Bratislava 1965.
Učennyje zapiski LGPI im. A. I. Gercena, t. 368, Leningrad 1970.
 S. S. Utkin, *Marxistická etika*. Bratislava 1964.
 J. Vaněk, *Nárys teorie mravní výchovy*. SPN, Praha 1968.
 V. V. Vedenov, *Jak vychovávat dětskou vůli v rodině*. SPN, Praha 1954.
Voprosy marksistsko-leninskoj etiki. Gospolitizdat, Moskva 1960.
 F. Výborný, *O výchově dětí ke kázní*. SPN, Praha 1958.
Výchova dospívající mládeže. SPN, Praha 1959.
Výchova ke kolektivnosti a ke kázní v naší rodině. SPN, Praha 1955.
Výchovný systém pionýrské organizace SSM pro Jiskry a Pionýry. MF, Praha 1972.
Základy komunistické výchovy. SPN, Praha 1963.
 J. A. Zamoškin, *Krizis buržoaznego individualizma i ličnost*. Moskva 1966.
Za socialistickou výchovu mladého pokolení. Práce, Praha 1957.
Z teorie výchovy a vyučování, red. O. Chlup. NČSAV, Praha 1962.

К ПРОБЛЕМАТИКЕ КОМУНИСТИЧЕСКОГО НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ

V статье автор занимается прежде всего некоторыми вопросами цели и содержания коммунистического нравственного воспитания. В первой части он сосредоточивает своё внимание прежде всего на источники мысли о коммунистической нравственности у классиков марксизма-ленинизма и приводит краткий перечень литературы о коммунистическом нравственном воспитании вышедший до 1973 года, при этом автор обращает внимание на произведения советской, польской и отечественной литературы.

Во второй части уделяется внимание содержанию нравственного воспитания и тому, как оно влияет на интеллект человека, его чувства и волю. Здесь также показывается каким образом нравственное воспитание содействует при комплексном и гармоническом развитии личности. В этой связи уделяется также внимание нравственным чертам личности, функции дисциплины в коммунистическом нравственном воспитании и нравственной стороне отношений между юношами и девушками. Кроме того указывается как важно обращать внимание на коммунистическое нравственное воспитание в современном фазисе развития социалистического общества в Чехословакии.

ZUR PROBLEMATIK DER KOMUNISTISCHEN ETHISCHEN ERZIEHUNG

Im vorliegenden Artikel befaßt sich der Verfasser mit einigen Fragen der Zielrichtung und des Inhalts der kommunistischen ethischen Erziehung. Im ersten Teil richtet er seine Aufmerksamkeit vor allem auf die Quellen der Ideen über die kommunistische Moral bei den Klassikern des Marxismus-Leninismus und führt anschließend eine kurze Übersicht der Literatur über die kommunistische ethische Erziehung an, die bis 1972 in Buchform erschienen ist, wobei er vor allem auf sowjetische, polnische und einheimische Arbeiten sein Augenmerk richtet.

Im zweiten Teil wird die Aufmerksamkeit auf die inhaltlichen Komponenten der ethischen Erziehung gerichtet und auf deren Wirkung auf den Verstand, das Gefühl und den Willen des Menschen. Hier befaßt sich der Autor auch mit dem Anteil der

ethischen Erziehung an der komplexen und harmonischen Entfaltung der Persönlichkeit. In diesem Zusammenhang wird auch die Aufmerksamkeit auf die moralischen Züge der Persönlichkeit gelenkt, auf die Funktion der Disziplin in der kommunistischen ethischen Erziehung und auf die ethischen Seiten der Beziehungen zwischen Jungen und Mädchen.

Der Verfasser weist darauf hin, welche große Wichtigkeit der kommunistischen ethischen Erziehung in der gegenwärtigen Phase der Entwicklung der sozialistischen Gesellschaft in der Tschechoslowakei zugeschrieben wird.